

Acta Universitatis Nicolai Copernici • Pedagogika XXVIII/2012

Nauki Humanistyczno-Społeczne • Zeszyt 405

Agnieszka Wałęga

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

**BIOGRAFISTYKA W NAUKACH O WYCHOWANIU
 NA MARGINESIE PRACY *STEFANIA MAZUREK*
 BIOGRAFIA PEDAGOGICZNA**

Historycy wychowania od wielu lat wykazują zainteresowanie badaniami o charakterze biograficznym. Efektem ich prac w tym zakresie są zarówno prace zbiorowe poświęcone działaczom oświatowym, pedagogom¹ oraz badaczom dziejów szkolnictwa i wychowania², jak i publikacje o charakterze słownikowym³. Nie brak także opracowań monograficznych poświęconych konkretnym postaciom i ich osiągnięciom na polu pedagogiki i historii wychowania⁴. Jednocześnie intensywnie rozwija się również literatura dotycząca metodologii badań biograficznych w aspekcie zdefiniowania poszczególnych

¹ M.in. *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 9: *Biografie pedagogiczne. Szkice do portretu galicyjskiej pedagogii*, red. C. Majorek i J. Potoczny, Rzeszów 1997.

² M.in. *Historia wychowania II Rzeczypospolitej*, red. W. Szulakiewicz, Warszawa 2000.

³ M.in.: *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner, W. Szulakiewicz, Toruń 2008; *Historia wychowania. Słownik biograficzny*, wyd. II uzupełnione, red. A. Gąsiorowski, Olsztyn 2002; *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998.

⁴ M.in. S. Gawlik, *Grzegorz Piramowicz – idee, słowa, czyny*, Opole 2006; K. Buczek, *Hugo Kołłątaj i edukacja*, Warszawa 2007; A. Wałęga, *Początki akademickiej historii wychowania w Polsce. Antoni Karbowski (1856–1919)*, Toruń 2007.

typów biografii oraz określenia kategorii i zasad interpretacji źródeł wykorzystywanych przez autorów tego typu prac⁵.

Do grona historyków wychowania podejmujących badania biograficzne zaliczyć należy także Eleonorę Sapię-Drewniak, profesor Uniwersytetu Opolskiego. Jej opublikowana w roku 2011 monografia, jak wskazuje jej tytuł, stanowi próbę stworzenia biografii pedagogicznej Stefanii Mazurek – pierwszej Górnoślązaczki, która uzyskała stopień naukowy doktora na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie⁶. Jako nauczycielka języków obcych, głównie niemieckiego i angielskiego, pracowała ona w szkołach średnich i wyższych, angażując się szczególnie w organizację edukacji dorosłych i akcję repolonizacji Śląska po zakończeniu drugiej wojny światowej. Zainteresowanie działalnością Stefanii Mazurek towarzyszy Autorce od kilku lat, o czym świadczą jej wcześniejsze publikacje poświęcone zagadnieniom organizacji oświaty polskiej na Śląsku w I połowie wieku XX oraz rozwojowi rodzimej andragogiki⁷. Wpisują się one w ogólne obszary zainteresowań nauko-

⁵ M.in. C. Majorek, *Biografia edukacyjna*, w: *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych*, red. K. Puchowski, J. Żerko, Gdańsk 1996, s. 178–187; C. Majorek, *Rola badań biograficznych w rekonstrukcji dziejów oświaty i pedagogiki w Galicji*, w: *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 9: *Biografie pedagogiczne*, s. 11–24; W. Marmon, J. Ryś, *Środowisko edukacyjne w świetle badań biograficznych. Założenia metodologiczne badań i ich organizacja*, w: *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 9: *Biografie pedagogiczne*, s. 187–192; E. Podgórska, *Autobiografia jako źródło dla historii wychowania*, w: *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, red. T. Jałmużna, I., G. Michalscy, Łódź 1993, s. 227–234; W. Szulakiewicz, *Biografistyka i jej miejsce w historiografii edukacyjnej po II wojnie światowej*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2004, nr 1–2, s. 5–14; G. Michalski, *Źródła do badań biograficznych w historii wychowania*, w: *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, Kraków 2004, s. 171–181; W. Szulakiewicz, *Biografistyka w polskiej historiografii edukacyjnej*, w: *Powiązania rodzinne wśród twórców polskiej teorii i praktyki edukacyjnej*, red. W. Jamrozek, K. Kabacińska, K. Ratajczak, W. Szulakiewicz, Poznań 2007, s. 9–33.

⁶ E. Sapia-Drewniak, *Stefania Mazurek. Biografia pedagogiczna*, Opole 2011, ss. 282.

⁷ E. Sapia-Drewniak, *Aktywność społeczno-oświatowa Stefanii Mazurek*, w: *Z tradycji polskiej teorii i praktyki andragogicznej*, red. E. Sapia-Drewniak, A. Stońska-Pająk, Toruń 1997; E. Sapia-Drewniak, *Wkład Stefanii Mazurek w organizację oświaty polskiej na Śląsku w latach 1919–1947*, w: *Rola i miejsce kobiet*

wych Autorki, które obejmują historię edukacji dorosłych i problemy współczesnej andragogiki (w Instytucie Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego kieruje ona Zakładem Edukacji Ustawicznej). Prace nad stworzeniem tej biografii nie były łatwe, bo jak zaznacza Eleonora Sapia-Drewniak: „Bohaterka tej książki nie jest bowiem osobą szerzej znaną poza regionem opolskim, ani taką nie była w przeszłości”⁸.

Spośród trzech funkcjonujących w badaniach historyczno-oświatowych rodzajów biografii (historycznej, pedagogicznej – zwanej też historyczno-pedagogiczną, i edukacyjnej) Autorka wybrała biografię pedagogiczną, która, jak zauważa W. Szulakiewicz, nie została dotychczas zdefiniowana tak jasno, jak biografia edukacyjna⁹. Określony został jednak jej główny cel, polegający na „przedstawieniu ideałów czy ideologii wychowawczych danego okresu, a także sposobów ich realizacji w praktyce”¹⁰. Ponieważ często określa się ten typ biografii mianem biografii historyczno-pedagogicznej, należy zaznaczyć, że biografia historyczna ukazuje osobę na szerszym tle wydarzeń społeczno-politycznych. Taki zamiar towarzyszył również Autorce omawianej tu pracy. Wyraźnie wspomina ona o tym we *Wstępie*: „Starałam się jej (Stefanii Mazurek – A. W.) biografię i zaangażowanie w pracę pedagogiczną prezentować na tle sytuacji społeczno-politycznej ówczesnych czasów”¹¹. Trzeba tutaj zaznaczyć, że założenia te Autorka w pełni zrealizowała. Wymagało to uwzględnienia szerokiego zakresu literatury dotyczącej ziem polskich pod zaborem pruskim, problemów regionu śląskiego i Ziem Odzyskanych, sytuacji Polski w okresie międzywojennym oraz podczas okupacji w latach drugiej wojny światowej czy ogólnych realiów rozwoju oświaty po roku 1945.

W biografii Stefanii Mazurek nie zabrakło również odniesień do obowiązujących w poszczególnych etapach jej życia ideałów i ideologii wychowawczych. Autorka omawianej tu pracy zwróciła między innymi uwagę na zjawiska germanizacji i metody jej niwelowania przez

w edukacji i kulturze polskiej, red. W. Jamrożek, D. Żołądź-Strzelczyk, t. 2, Poznań 2001.

⁸ E. Sapia-Drewniak, *Stefania Mazurek. Biografia pedagogiczna*, s. 211.

⁹ W. Szulakiewicz, *Biografistyka w polskiej historiografii edukacyjnej*, s. 11.

¹⁰ Tamże.

¹¹ E. Sapia-Drewniak, *Stefania Mazurek. Biografia pedagogiczna*, s. 13.

rodziny śląskie. Podkreśliła też wyraźnie wpływ ideologii wychowania państwowego na zmiany w zakresie nauczania języków obcych w Drugiej Rzeczypospolitej. W odniesieniu do okresu powojennego skupiła się przede wszystkim na braku zrozumienia władz dla odmienności ideałów wychowawczych Górnoszlązaków (związanych silnie z religią i katolicyzmem) oraz problemach edukacji dorosłych.

Autorka w szerokim zakresie wykorzystwała źródła archiwalne, przeprowadzając kwerendy w archiwach kilku miast, z którymi związana była jej bohaterka. Były to zarówno archiwa centralne, państwowe, jak i archiwa uczelni wyższych. Eleonora Sapia-Drewniak poszukiwała materiałów w Warszawie (Archiwum Akt Nowych, Archiwum miasta stołecznego Warszawy) i w Krakowie (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego). Szczególnie cenne dla odtworzenia pełnej biografii Stefanii Mazurek materiały odnalazła w zbiorach archiwów w Katowicach oraz w Opolu (Archiwum Państwowe w Opolu, Archiwum Uniwersytetu Opolskiego). Nie pominęła także zasobów Instytutów Pamięci Narodowej (Oddział w Katowicach i we Wrocławiu) oraz zbiorów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu czy Instytutu Śląskiego w Opolu.

Informacje uzyskane w wyniku kwerend archiwalnych zostały wzbogacone źródłami drukowanymi. Autorka korzystała przede wszystkim z publikacji o charakterze wspomnieniowym, ukazujących warunki pracy oświatowej w różnych okresach życia Stefanii Mazurek – od tajnego nauczania w latach drugiej wojny światowej po trudny etap repolonizacji Ziemi Zachodnich po roku 1945. W celu określenia zasad funkcjonowania systemu ówczesnego szkolnictwa odwołała się także do Dzienników Urzędowych, głównie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Oświaty. Tę kategorię źródeł wzbogaciły także sprawozdania publikowane przez poszczególne placówki naukowo-badawcze oraz edukacyjne, z którymi współpracowała Stefania Mazurek oraz jej własne publikacje.

W pracy wykorzystano również zbiory listów, zdjęć i dokumentów pozostających w posiadaniu rodziny Stefanii Mazurek. Obraz bohaterki doskonale uzupełniają także wspomnienia jej uczniów i współpracowników. Autorce pracy udało się dotrzeć do osób, które znały Stefanię. Ich przekazy pozwoliły wyjaśnić wiele problemów dotyczą-

cych jej działalności zarówno zawodowej, jak i niepodległościowej czy społecznej.

Jak wynika z dokonanego tutaj przeglądu źródeł, Eleonora Sapia-Drewniak wykorzystywała większość przydatnych dla badań biograficznych historyków wychowania kategorii źródeł. Odwołując się do ustaleń Grzegorza Michalskiego¹², trzeba stwierdzić, że są wśród nich zarówno materiały cudze (akta urzędowe, pamiętniki, nekrologi i wspomnienia pośmiertne, dokumenty wywołane i wizualne oraz powstałe wcześniej publikacje dotyczące Stefanii Mazurek), jak i materiały osobiste bohaterki pracy (jej listy i dorobek twórczy).

Praca ma układ chronologiczno-problemowy, a jej zakres chronologiczny wyznaczają w zasadzie lata życia Stefanii Mazurek – 1900–1987. Drobne odstępstwa od tej zasady, zaznaczone zresztą przez Autorkę we *Wstępie*, odnajdujemy jedynie przy prezentacji środowiska rodzinnego bohaterki. Monografia Eleonory Sapii-Drewniak składa się z sześciu rozdziałów ukazujących kolejne etapy życia i aktywności zawodowej Stefanii Mazurek. Rozdział pierwszy prezentuje atmosferę jej domu oraz postawę dziadków i rodziców wobec procesów germanizacji Polaków na terenach zaboru pruskiego. Tutaj także ukazano lata szkolne bohaterki wraz z okresem jej, zwieńczonych doktoratem, studiów uniwersyteckich¹³. Kolejne trzy rozdziały dotyczą jej pracy dydaktycznej w Drugiej Rzeczypospolitej¹⁴, lat okupacji spędzonych w Warszawie¹⁵ oraz działalności, jaką prowadziła w okresie powojennym na Śląsku Opolskim¹⁶. Rozdziały piąty i szósty obrazują działalność Stefanii Mazurek jako nauczycielki dorosłych¹⁷ oraz osoby biorącej aktywny udział w życiu naukowym i społecznym¹⁸.

Publikację uzupełnia kalendarium życia i działalności Stefanii Mazurek oraz Aneks. Aneks zawiera zarówno wykaz publikacji boha-

¹² G. Michalski, dz. cyt.

¹³ Rozdz. 1: *Okres dzieciństwa i lata szkolne*, s. 17–40.

¹⁴ Rozdz. 2: *Praca dydaktyczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 41–71.

¹⁵ Rozdz. 3: *Lata okupacji w Warszawie*, s. 73–96.

¹⁶ Rozdz. 4: *W okresie powojennym na Śląsku Opolskim*, s. 97–164.

¹⁷ Rozdz. 5: *Nauczycielka dorosłych*, s. 165–195.

¹⁸ Rozdz. 6: *Udział w życiu naukowym i społecznym Śląska Opolskiego*, s. 197–210.

terki pracy wraz z przedrukami kilku jej tekstów, publikowanych na łamach takich pism jak „Odra”, „Kwartalnik Opolski” oraz „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, jak i odpisy dokumentów. Dokumenty te dotyczą sprawy rehabilitacji Stefanii Mazurek.

Autorka ukazuje życie i działalność pedagogiczną bohaterki na tle zmieniających się warunków społeczno-politycznych – od ostatnich lat zaborów i sytuacji ziem polskich, znajdujących się wówczas pod zaborem pruskim, po schyłek lat 80. XX wieku. Stefania Mazurek zostaje przedstawiona czytelnikom nie tylko jako nauczycielka i dyrektorka różnorodnych zakładów kształcenia dorosłych. Eleonora Sapia-Drewniak podkreśla także jej zaangażowanie w prace towarzystw naukowych i aktywność społeczną. Ze wspomnień uczniów, współpracowników i krewnych wydobywa charakterystyczne cechy osobowości i stylu bycia swojej bohaterki. Te wzmianki dotyczące takich detali jak: jej sposób ubierania się czy spędzania czasu wolnego, relacje z rodziną i współpracownikami, ciągłe dążenie do dalszego doskonalenia zawodowego oraz zakres wymagań stawianych własnym uczniom, zdecydowanie wzbogaca ogólny obraz Stefanii Mazurek. Należy podkreślić istotne znaczenie źródeł wywołanych dla ostatecznego kształtu omawianej pracy. To dzięki nim udało się Autorce uzupełnić oficjalny przekaz dokumentów urzędowych o elementy narracji o charakterze mniej oficjalnym. Ważne zadanie spełniają w publikacji także fotografie prezentujące bohaterkę w sytuacjach zawodowych i rodzinnych na różnych etapach jej życia. Szczególną rolę odgrywają tutaj również fragmenty listów, które otrzymywała ona od swoich wychowanków. Wyraźnie można zauważyć wyrażaną w nich wdzięczność za pomoc i opiekę ze strony Stefanii, udzielane przez nią wsparcie oraz podziw dla jej działalności nauczycielskiej.

Eleonora Sapia-Drewniak zalicza swoją bohaterkę do grona ludzi o osobowości „uspołecznionej” i poszukuje odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki wpłynęły na takie właśnie ukształtowanie jej charakteru. W tym celu ukazuje zarówno atmosferę domu rodzinnego Stefanii Mazurek, jej przeżycia z lat szkolnych i doświadczenia z życia dorosłego. Zwraca również uwagę na znaczenie jej relacji ze współpracownikami i reprezentantami władz, szczególnie z dr. Alojzym Targiem oraz gen. Aleksandrem Zawadzkim. To dzięki nim niejednokrotnie mogła

ona realizować z powodzeniem swoje zamierzenia oświatowe i wychowawcze.

W publikacji Eleonory Sapii-Drewniak najszerzej zaprezentowana została działalność Stefanii Mazurek w liceum repolonizacyjnym w Opolu oraz jej poglądy dotyczące uwarunkowań procesów repolonizacji poprzez edukację. Nie zabrakło tam odniesień do głównych zadań i funkcji tej placówki oraz do prowadzonej w niej pracy wychowawczej i dydaktycznej. Rozwiązanie to podyktowała nie tylko dostępność źródeł dotyczących tego etapu życia Stefanii, lecz także jego znaczenie dla ogólnego rozwoju jej koncepcji repolonizacji i edukacji dorosłych. Należy wyraźnie podkreślić, że nie popierała ona dążeń władz państwowych do ograniczania osób uprawnionych do nauki w tej placówce oraz liczby obowiązkowych godzin dydaktycznych.

Wiele uwagi Autorka poświęciła również inwigilowaniu swojej bohaterki oraz jej najbliższych współpracowników i uczniów przez Służbę Bezpieczeństwa. Należy zaznaczyć, że wykorzystała w tym celu nie tylko oficjalne dokumenty Instytutu Pamięi Narodowej. Odwołała się także do prywatnej korespondencji Stefanii Mazurek, która najlepiej oddaje atmosferę tamtego okresu i wyraźnie ukazuje trudne wybory osób zaangażowanych w działalność opozycyjną.

Ukazała jej stosunek wobec tak istotnych momentów w historii Polski jak plebiscyt na Śląsku czy wydarzenia marca 1968 roku. W tym kontekście przypominała o konieczności wnikliwej analizy źródeł i unikaniu ocen pobieżnych i krzywdzących. Krytyczną ocenę wyrażaną na temat postawy Stefanii w wydarzeniach marcowych skonfrontowała bowiem wyraźnie z jej przekonaniami i poglądami na kwestie polityczne i oświatowe.

Wyraźnie zaznaczyła, że Stefania Mazurek miała własne poglądy i nie wahała się ich ujawniać, zabiegając o kontynuację procesów repolonizacji Śląska i edukację dorosłych. Omawiana publikacja stanowi przykład biografii pedagogicznej ściśle związanej z konkretnym regionem i jego problemami oświatowymi¹⁹. Stanowi swoiste podsu-

¹⁹ Na temat roli regionalnych w badaniach historyczno-oświatowych szerzej piszą m.in.: J. Topolski, *O przedmiocie i metodologii badań regionalnych w zakresie historii oświaty*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1981, nr 2, s. 171–181 (tam również: *Dyskusja nad rolą badań regionalnych dla historii oświaty (w dniu 23 III 1980 roku)*, s. 182–212); L. Mokrzecki, J. Żerko, *Regionalizm w badaniach i na-*

mowanie dotychczasowych badań Autorki nad zagadnieniami rozwoju oświaty i kultury na terenach Śląska Opolskiego. Jednocześnie jednak problemy te zostały zaprezentowane na szerszym tle ogólnego rozwoju edukacji w kraju w tak burzliwych okresach jak schyłek zaborów oraz odbudowa państwowości polskiej po pierwszej i drugiej wojnie światowej. Monografia Eleonory Sapii-Drewniak uzupełnia też dotychczasowe publikacje dotyczące rozwoju rodzimej andragogiki i metodyki języków obcych. Ukazuje zarówno praktyczny, jak i teoretyczny dorobek pedagogiczny Stefanii Mazurek. Przede wszystkim jednak wpisuje się w obszar badań biograficznych dotyczących udziału kobiet w rozwoju polskiej edukacji.

uczaniu historii wychowania, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1989, t. 32, s. 197–203; J. Hellwig, *Prolegomena do historii wychowania*, Poznań 1995; E. Głowacka-Sobiech, *Badania regionalne w historii wychowania – problemy metodologiczne*, „Biuletyn Historii Wychowania” 2008, nr 24, s. 7–12.